

Sosyal Sermaye Bağlamında Erich Fromm ve Sağlıklı Toplum

Erich Fromm and Healthy Community in the Context of Social Capital

Aydın Aktay

Öz

Bu çalışmada, sosyal bilimler alanında yeni olan ama gittikçe önemi artan sosyal sermaye kavramının Fromm düşüncesindeki yeri gösterilmeye çalışılmaktadır. Böylece, sosyal sermaye üzerine; henüz yeterli olmayan literatürün zenginliğinin oluşmasında mütevazı bir katkı yapmayı başarmak amaçlanmaktadır. Fromm, “sağlıklı toplum” analizini ortaya koyarken toplumun akıl sağlığının en önemli göstergelerinden birini, bu ilişki ve iletişim bağlarının varlığı ya da yokluğuna bağlamaktadır. Özellikle “yabancılaşma” kavramına yaptığı atıflar ve modern toplumlarda bireylerin ürettiklerine bizzat dahil olamamaları ile ortaya çıkan anomik durumun ürettiği iletişim sorunlarına değinir. Fromm’ a göre, “sosyal sermaye” açısından değerlendirilebilecek ikinci husus da toplumu oluşturan bireylerin akıl sağlığını koruyan dini, vicdani ve ahlaki değerlerin varlığını sürdürerek bir dayanışma ve yardımlaşma duygusu üretmesidir. Buna göre sevgi, güven, dayanışma gibi iletişim biçimleri toplumun akıl sağlığını olumlu anlamda sosyal bir sermayeye evrilten dinamiklerdir.

Anahtar Kelimeler: Fromm, Sağlıklı Toplum, Sosyal Sermaye, Sevgi, Güven, Sosyal Psikoloji, Gereksinimler, Psikanalizm

---

Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, aydinaktay@sakarya.edu.tr

Bu makale iThenticate sistemi tarafından taranmıştır.

Makale Gönderim Tarihi: 08.02.2016

DOI: 10.17550/akademikincelemeler.308916

Abstract

In this study, the new social sciences, but increasingly tried to show where the idea Frommer growing importance of social capital concept. Thus, the social capital; In literature not yet developed enough wealth to make a modest contribution is intended to achieve. Fromm, "healthy society" to analyze society's putting forth one of the most important indicators of mental health, the existence of this relationship and communication connects the link or absence. Especially the "alienation" and they produce the references made to the concept of the individual in modern society refers to communication problems associated with the inability to produce the anomic situation, including himself. According to Fromm's a "social capital" that make up the second point is that religious communities can be evaluated in terms of protecting the mental health of individuals, producing a sense of solidarity and cooperation by maintaining the existence of conscience and moral values. Accordingly, affection, trust, communication formats such as solidarity, community mental health are dynamic evrilt social capital in the affirmative.

Keywords: *Fromm, A Healthy Society, Social Capital, Love, Trust, Social Psychology, Requirements, Psychoanalysis*

Giriş

Sosyal sermaye tartışmalarında bu terimi kavramsallaştırma ve sistematize etme çabalarında göze çarpan en önemli hususlardan birisi; toplumsal yapı içinde ilişkilerin, iletişim ağları ve bağlarının çok önemli olduğudur.

Son dönemlerde bu konuda oldukça yoğun bir akademik çaba ve bu çabaların ortaya çıkardığı geniş bir birikimden rahatlıkla söz edilebilir. Ancak yine de sosyal sermaye kavramı merkezinde yürüyen bu çabalara psikoloji disiplininin çerçevesinde yaklaşma denemelerinin az olduğu da söylenebilir. Freud, Adler, Jung, Lacan, Fromm gibi isimlerin psikoloji disiplini içinde bu kavrama ne tür katkılarının olabileceğini düşündürten çalışmalara oldukça seyrek rastlanmaktadır.

Bu çalışmada, sosyal bilimler alanında yeni olan ama gittikçe önemi artan sosyal sermaye kavramının Fromm düşüncesindeki yeri gösterilmeye çalışılmaktadır. Böylece sosyal sermaye üzerine; henüz yeterli olmayan literatürün zenginliğinin oluşmasında mütevazı bir katkı yapmayı başarmak amaçlanmaktadır.

1. Fromm'un "Sağlıklı Toplumunda Sosyal Sermayenin İzdüşümü

1.1. Sosyal Sermaye Kavramı

Sağlıklı bir toplumu inşa edip devam ettirecek değerler ve normların tamamı, sosyal sermaye olarak tanımlanabilir. Toplumun çeşitli kurumlarında kurum içi ve kurumlar arası katılımcılık ve işbirliğinin varlığı olarak da tanımlanan sosyal sermaye, bir toplum veya takım inşa etmeyi mümkün kılan bir tutkal olup, bireyleri ortak bir gaye etrafında bir arada tutmayı sağlar. İnsanlardaki yardımseverlik, fedakârlık, emniyet ve güvenilirlik gibi değerlerin oluşması büyük ölçüde dinî ve ahlâkî eğitimle sağlandığından, sosyal sermayenin inşasında dinî ve ahlâkî öğretiler birinci derecede rol oynarlar (Aydın,2001:4-5).

Sosyal sermaye; bir toplumun üretkenliğini ve sağlıklı olmasını etkileyen normlar, sosyal ağlar ve insanlar arası itibar, güven ve inanılabilirlik olarak ta tanımlanmaktadır. Sosyal bağlar, iş ve üretimdeki maliyeti azaltarak verimliliği artırabilir. Üretim ve pazarlama için gerekli koordinasyon ve işbirliğini kolaylaştırır. Sosyal sermaye, mikro ve makro ölçeklerdeki sosyal ve ekonomik gelişmenin ayrılmaz bir bi-

leşenidir. Bir toplumun sosyal etkileşimlerinin kalitesini ve miktarını şekillendiren normlar, kurallar, ağlar, ilişkiler ve kurumların tamamını içine alır. Bu noktadan sosyal sermayenin yüksek olması, daha fazla kaynak ve imkânların mobilize edilmesini sağlar ve ortak gayelerin başarılmasını mümkün kılar (Aydın,2001:4-5).

1.2.Fromm’da Sosyal Sermayenin İzdüşümü ve Yabancılaşma Kavramı

Fromm, “Sosyal Sermaye” adlı bu yapıtında insanın doğal yapısından hareket ederek, bugüne dek insanoğlunun tüm gereksinmelerine yanıt verebilen sağlıklı bir toplum biçimi yaratıp yaratamadığımızı araştırıyor ve peş peşe bazı sorulara cevap aramaktadır:

Günümüz toplumlarında insanlar mutluluk içinde mi yaşamaktadırlar? Kendilerini tümüyle geliştirebilmekte, doğallıklarını hiç yitirmeden bütün isteklerini yerine getirebilmekte, özgürlük içinde sevebilmekte midirler? Yoksa tüm sevme yetilerini yitirmiş, doğal gelişmelerini baskı altına almış, içlerinde çıkılmaz bir huzursuzluğun pençesinde kıvranarak, paramparça olmuş kişilikleriyle tam bir yabancılaşma içinde mi yaşamaktadırlar?

Fromm, bu soruları enine boyuna irdeleyerek toplumbilimin ve ruhbilimin ışığı altında incelemektedir. Sonunda da insanların her yönüyle gelişebildikleri, mutluluk içinde yaşayabildikleri, kendi ürettikleri nesnelere yabancılaşmadıkları ve doyum içinde birlikte yaşayabildikleri sağlıklı toplumları henüz kuramadığımız sonucuna vararak, bu konuda neler yapılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Fromm’un, özellikle “**yabancılaşma**” gibi bireysel mutluluk önündeki en büyük engeli oluşturan kavrama yönelik büyük bir ilgisi sezilir bu çalışmasında. Bu yüzden, Fromm’un bu ilgisini toplumların toplumsal bütünlüğünü ve verimliliğini artıran önemli bir kazanım olan “sosyal sermaye” tartışmalarına katkı olarak da değerlendirmek mümkündür. Fromm’a göre; insanlar kendilerine ve tüm dünyaya yabancılaşmışlardır. Rekabet, başarılı olma tutkusu ve her şeye sahip olmak eğilimi, sevginin, dostluğun ve dayanışmanın önüne geçmiştir (Fromm,1982:135).

Her şey düşman, herkes rakip gibi görülmektedir. Tarihte en büyük tehlike, insanların “köle” olmaları iken, şimdiki tehlike insanların bir “robot” haline gelmeleridir. Bu durumdan kurtulabilmek için, insanın gerçek ihtiyaçlarına uygun sağlıklı bir toplumsal yapının kurulması gerekiyor. Böyle bir toplumsal yapı, insanın varoluşundan kaynaklanan ihtiyaçlara göre biçimlenmelidir. İnsanların birbirlerini sevdiği, kardeşçe yaşadıkları ve kendilerini geliştirme fırsatlarını buldukları bir toplum düzeni, günümüz toplumlarının sonu olacak, ama aynı anda gerçek bir toplumsal düzenin doğumu anlamına gelecektir (Fromm, 1982:135-136).

Bu noktada, özgürlük, eşitlik ideali temelinde kurulan SSCB’deki komünizm tecrübesi üzerine Fromm’un, bu deneyimi yerden yere vuran yorumlarını hatırlamakta fayda vardır. Fromm’a göre teorik olarak bu kavramlar temelinde kurulan bu toplumsal model pratikte sağlıklı bir toplumun örneğidir. Çünkü bu toplumda da özdeşlik ve homojenite dışında bireylerinin yabancılaşması ve ben olarak ortaya çıkamamaları belirgin olarak görünmektedir.

Sağlıklı toplumun izlerini toplumlara ve onların değerler dünyasına psikanalitik bir çerçeveden bakarak süren Fromm, Freud’u aşmaya da çalışır. “Çocukluk döneminden gelen etkiler, kişisel deneyimler ve bilinçaltına bastırılan cinsellik, kişilerin gelecekteki hayatlarını şekillendirir” (Freud:2000) diyen Freud’un bu “dar” yaklaşımını aşan ve genişleten Fromm, bilinçaltının yalnızca bastırılmış cinsel güdülerden oluşmadığını, onun üzerinde toplumsal yapının, kültürel etkilerin ve gerçek hayat şartlarının da son derece belirleyici bir rol oynadıklarını savunuyor.

Fromm, bu iddiasını temellendirmek üzere psikoanalitik bir takım çözümlerle bunu yapmaya çalışıyor. Böylece bilinç düzeyine hangi izlenimlerin geleceğini belirleyen “toplumsal filtre”lerin tabular, dil, ahlak anlayışı, yaygın düşünce ve inanç gibi faktörler tarafından oluşturulduğunu; her kültürde farklı olarak ve “toplumsal bilinci” ortaya koyarak açığa çıktıklarını belirler. Bu filtre tarafından “süzülen” birçok değerli ve önemli öğenin de “toplumsal bilinçaltında” bastırılmış olarak kaldığını ekler (Fromm,1982:74-77).

Kısaca Fromm, sağlıklı bir toplum ve sağlıklı bir insana ulaşmak için, “toplumsal bilinçaltının” içeriğinin araştırılması ve bilince çıkarılması gerektiğini vurgulamaktadır. Fromm, özellikle bu filtrelerin süzduğu toplumsal bilinci temsil eden değerlerin araştırılarak bilince çıkarılmasının sağlıklı toplumun inşa edilmesinde çok önemli bir rol oynayacağını düşünmektedir.

1.3. Sevgi ve Güvene Dayalı Sağlıklı Bir Toplumun İmkânı Olarak Anaerkil İlkeler

Yürürlükteki toplumsal yapıları feodalitenin bir uzantısı olarak gören Fromm, ataerkil yapılar olarak gördüğü toplumsal yapılara da eleştiriler yöneltir.

Fromm’a göre günümüz uygarlıkları ataerkil ilkeler olan koşullu sevgi, hiyerarşik yapı, yasalar, akıl, soyut düşünceler, somut ilkeler ve itaat üzerine inşa edilmiş durumdadır. İnsanlar genellikle içinde buldukları dönemi “tek gerçek” ve “değişmez” olarak görmeye alışmışlardır. Ama ataerkil bir anlayışın, insanların varoluşlarına ve gerçek ihtiyaçlarına tam bir cevap veremediği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu nedenle 18. yüzyılda karşımıza çıkan ve evrensel eşitlik, özgürlük, barış, karşılıksız sevgi, iyi insanlık, maddi esenlik, kan bağı, merhamet ve şefkat gibi nitelikler ile karakterize edilen anaerkil anlayışın da, toplumsal düzen içinde yerini almasının zamanı gelmiştir.

Ataerkil ve anaerkil ilkeler bir sentez oluşturduklarında, her iki ilke de birbirlerini renklendirirler. Bu sentezde ana sevgisi adalet ve akılcılıkla, baba sevgisi de merhamet ve eşitlikle bütünleşir. Tam da bu noktada Fromm düşüncesinin “Sosyal Sermaye” literatürüne katkılarından söz edilebilir. Fromm’un anaerkil ilkelere (evrensel eşitlik, özgürlük, barış, sevgi, dayanışma ve güven gibi) yaptığı atıflar “sağlıklı bir toplum” inşasına zemin oluşturan unsurları da ihtiva etmektedir. Fromm, sadece anaerkil değil aynı zamanda ataerkil ilkelerin de bunlara bir sentezle bağlanarak sağlıklı topluma zemin oluşturacağı düşüncesini de bunlara ekler.

Fromm’un “sağlıklı bir toplum” kurma hevesi ve iddiasına atfettiği önem aynı zamanda sağlıklı bir toplumun tanımını yaptığında ve kavramı sistematize ettiğinde de kendisini iyice göstermek-

tedir. Fromm açısından akıl sağlığı O'nun ifadelerinde şu karşılığı bulmaktadır: “*insanın sevme ve yaratma yetisiyle, klan ve toprağa olan kandaşlararası cinsel ilişki bağlarından kurtulmasıyla, insanın kendisini kendi güçlerinin öznesi ve uygulayıcısı olarak algılamasına dayanan bir özdeşlik duygusuyla, içimizdeki ve dışımızdaki gerçekliğin kavranmasıyla, başka deyişle nesnellik ve aklın geliştirilmesiyle*” belirlenir (Fromm, 1982:35-36).

Aslında Fromm'un sağlıklı toplumu, ne salt ataerkil ne de salt anaerkil bir temele sahiptir. Bir tarz ikisini de harmanlayan sentezci bir içerik taşımaktadır. Fromm bu senteziyle, salt birisinin merkezinde organize olmuş bir toplumun sağlıklı olacağını belirtmek ister.

2.1.Fromm'un Sosyal Sermaye Literatürüne Bir Katkısı Olarak “Sağlıklı Toplum” Kavramsallaştırması

Batının modern tarihi, yaşanan krizlerin sosyal bilimler yelpazesi içinde tanımlanmaya, açıklanmaya, anlamlandırılmaya, yönlendirilmeye ve çözülmeye yönelik çabaların tarihidir. Günümüz koşullarında Batı'nın ekonomi, siyaset ve toplum modellerinin karşı karşıya kaldığı, ürettiği krizler, sosyal bilimlerde yeni kavramsallaştırmalar etrafında aşılmaya, açıklanmaya ve yönlendirilmeye çalışılmaktadır. “Sosyal sermaye” de bu çerçevede karşılaşılan sorunların tespiti ve çözümü için sosyal bilimler içindeki farklı disiplinlerin katkısı ile son çeyrek yüzyılda iyice öne çıkmış, popülerlik kazanmış bir kavramsallaştırma dır (Şan ve Şimşek, 2011: 90). Bir takım olguları kavramsallaştırmanın bir yolu olarak; toplumun kolayca izah edilemeyen ortak değerlerini ve toplumların gündelik yaşamlarını belirleyen dayanışma, iletişim bağları ve kanalları gibi unsurlarını “**sosyal sermaye**” terimine indirgeyen sosyal bilim kuramcıları arasında anılan ilk isimler, Fransa’da Pierre Bourdieu, ABD’de James Coleman ve Robert Putnam (1995)’dir .

“James Coleman, Amerikan varoşlarındaki eğitim düzeyi ile ilgili olarak yürütmüş olduğu bir dizi araştırmasında sosyal sermayenin sadece güçlüklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda fakirlere ve toplumun kenarlarında kalmışlara da ciddi yararlar sağladığını göstermiştir. Coleman’ın tanımlamasına göre sosyal sermaye, insanların nasıl bir arada çalışmayı başarabildiklerini açıklamak için bir kavramsallaştırma oluşturmaktadır. Nitekim, sosyal sermaye kavramı, insanların mev-

cut çıkarlarına en uygun olanın rekabet etmek olduğu durumlarda bile neden işbirliği yapmayı seçtiklerini sorusuna da bir cevap sunmaktadır. Coleman'ın yaklaşımına göre klasik iktisat teorisindeki *görünmez el* ne ise sosyal sermaye de odur” (Field, 2006'dan akt. Şan, 2007: 289).

“Bourdieu (1983) sosyal olanın metalaştırılmasını işlev gördüğü alana bağlı olarak “sosyal sermayeyi” sınıflandırarak açıklamıştır: “Anında ve doğrudan paraya çevrilebilir ve mülkiyet hakları biçiminde kurumsallaştırılabilir olan ekonomik sermaye; belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir olan ve eğitim vasıfları biçimlerinde kurumsallaştırılabilir olan kültürel sermaye ve toplumsal yükümlülüklerden oluşan, belirli şartlar içinde ekonomik sermayeye çevrilebilir bir soyluluk ünvanı gibi biçimlerde kurumsallaştırılabilir olan sosyal sermaye” (Herreros, 2004'den akt. Şan ve Akyiğit, 2015: 125).

Sosyal sermaye teriminin kavramsallaştırılmasında ve sistematize edilmesinde son dönem çalışmalar arasında John Field (2008)'in “**Sosyal Sermaye**” kitabı da bu literatürün derli toplu bir başucu kitabı olarak değerlendirilmektedir. Ancak sosyal sermaye teriminin bu gelişimine katkısı olan isimleri bunlarla sınırlandırmak mümkün değildir. Toegueville (1946)'in Amerika ve Fransa'da demokrasinin dinamiklerini ve gelişimini karşılaştırmalı bir biçimde “**sosyal sermaye**”ye dahil edilebilecek pek çok argümanla destekleyen çalışması ile Weber (1930)'in kapitalizmin dinamikleri arasında baş rolde gösterdiği meşhur “*Protestan ahlaki ve kapitalizmin ruhu*” tezi de bu literatüre eklenebilecek başka isimler ve çalışmaları temsil etmektedir. Örneğin “*Amerika'da Demokrasi*” adlı kitabında Tocqueville kendi ülkesi Fransa'nın aksine Amerikan toplumunun sahip olmuş olduğu zengin “birlik sanatı”nın farkında olarak, sosyal sermaye kavramını kullanmadan konunun önemini altını çizmiştir: “*Halkın, gerek havadan sudan şeyler için, gerekse de ciddi amaçlarla, gönüllü kuruluşlar oluşturarak bir araya gelebilme alışkanlığı*” daha o zamanlar Tocqueville'in dikkatinden kaçmamıştır (Şan, 2007: 288).

Fukuyama (2005)'nin “*Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması*” bağlamında bir sosyal sermaye unsuru olarak “güven” kavramına yaptığı atıflar da bu literatürün zenginleşmesinde katkısı olan bir başka çalışma olarak değerlendirilebilir.

Fromm (1982)'un "Sağlıklı Toplum" isimli çalışmasında ise bireyin bağımsızlığına ve bütünlüğüne büyük önem vererek bireylerin toplamı olan toplumun en büyük sermayesi olarak sevgi, güven, karşılıklılık, iletişim ve dayanışmanın varlığını belirler. O'na göre "sağlıklı bir toplum"un en büyük sosyal sermayesi bu kavramlardır. Çünkü Fromm, bu düşüncesine paralel olarak görüşünü şu şekilde açıkladığı görülmektedir:

"İnsan, kendisiyle başkaları arasında ilişki kurmalıdır; ama bunu, birlikte yaşama biçiminde ya da yabancılaşmış bir biçimde yaparsa, bağımsızlığını ve bütünlüğünü yitirir; zayıf kalır; acı çeker; düşmanlık duyar ya da duygusuzlaşır; ancak başkalarıyla sevgi yoluyla ilişki kurduğu zaman kendini onlarla birlikte duyar, aynı zamanda da bütünlüğünü korur." (Fromm, 1982: 44) .

Başka bir şekilde ifade edilirse insanın kendisiyle, doğayla ve diğer insanlarla iletişiminin sağlıklı olmasının yolu üretici iş yapma yoludur. Bu bilinçle girilen üretim-tüketim ilişkileri kişinin özde varoluşunu gerçek kılar. Diğer türlü kişi, kendisine ve doğaya giderek de insanlara yabancılaşır. Zira Şan (2007: 282)'ın da yerinde tespitiyle sosyal sermaye kavramının ana fikrinde ifade edildiği üzere "sosyal iletişim ağlarının toplumun sağlıklı bir şekilde devam etmesinde hayati bir değeri ve Sosyal bağların bireylerin ve grupların verimliliğine doğrudan etki eden önemli mekanizmalar olduğunu burada rahatlıkla ifade edilebilir.

Modern toplumun önemsemediği, çoklukla küçümsediği ilişkiler, ağlar bir bakıma toplumları tekrar geleneksel dönemin değerlerini yeniden keşfetmeye ya da geleneksel dönemin modern dünyada yerine getireceği yeni fonksiyonları olabileceği gerçeğine ulaştırdı.

Fromm, *"İnsanın ölmemesi için bedensel ihtiyaçlarını karşılama şartken; delirmemesi için de varoluşunun kendine özgü koşullarından doğan temel ruhsal gereksinimleri de(sevgi, güven, iletişim vs...) doyurması şarttır."* derken, bu ihtiyaçlar doyurulmuş ama eksik kalmışsa bireylerde bunların toplamı olan toplumda da bir toplumsal

nevroz halinin kaçınılmaz olacağını vurgular (Fromm,1982:40-42).¹ kuşkusuz insanın “ben” diyebilen ayrı bir bütün olarak kendinin farkında olması onu doğayı aşan bir varlık haline getirir. Hayvan bunun ne farkındadır ne de bunu aşma çabası içindedir. İnsanın ise bu anlamda bir ruhsal ihtiyaç olarak gözükten doğayı aşarak “ben” olması kendi varoluşsal arayışının zirvesini oluşturur.

Fromm, insanın bu “ben olma” arayışını betimlerken bu arayışı engelleyen kandaşlararası cinsel ilişki adını verdiği milliyetçi ve homojenite vurgusu yapan ideolojileri Freudyen bir psikanalistik yoruma tabi tutması ilginçtir. Fromm’a göre insandaki sürü mantalitesine karşılık gelen birliktelik duygusunun pompaladığı bu ideolojik görüşler insan varoluşunun önündeki en büyük engellerdir. Fromm’a göre insanın bu doğal güdülerden sıyrılması özdeşlik duygusundan kurtularak bireyselliğe katılabilmesinin ancak evrensel kardeşlik deneyimi yaşaması ile mümkün olacaktır. “sağlıklı toplum “da bu sağlıklı bireylerin toplama ile oluşacaktır.

Öyle görünüyor ki Fromm’un bu görüşleri, özellikle birliktelik ve özdeşlik duygularının yoğun olarak yaşandığı iki dünya savaşı sırasındaki Avrupa’da faşizan ideolojik hareket ve toplum örgütlenmelerinin ortaya çıkardığı yıkıma bir tepki olarak belirlenmiştir. Bu ideolojiler ve toplumsal yapılar Fromm’a göre fazlasıyla ataerkil ve hiyerarşik, şiddete içkin olarak düşünülmektedir. Bu yüzden Fromm, Sağlıklı Toplum kitabında vurguladığı düşünceleriyle, mümkün olduğunca insanları sevgiye, birlikteliğe ama hiyerarşilerin en aza indirgendiği bir yaşama; evrensel kardeşlik mottosuna iman etmeye çalışır.

2.2.Bedensel Değil Ruhsal İhtiyaçları Temel Alan Bir Toplum İdeali (Sağlıklı toplum bütünleşmesine sosyal sermayenin etkisi)

Görüldüğü gibi, Fromm’un sağlıklı toplumunun temel hareket noktası

---

¹ Bu yaklaşım, aynı zamanda psikolojide önemli bir ekol olan hümanistik (varoluşçu) anlayışın da bir parçasıdır. Bu anlayışın önemli isimleri Rogers (1961) ve Maslow (1943:370-375) gibi isimler, “zamanında ve yeterince karşılanmamış ihtiyaçların” bireylerin kişilik gelişim dönemlerine olumsuz yansımalarını ve davranış bozuklukları ortaya koymalarına etkilerini göstermeye çalışırlar. Maslow (1943:370-375)’un buna paralel olarak ortaya koyduğu “ihtiyaçlar hiyerarşisi piramidi” meşhurdur.

bireyselliği kazanmış, varoluşunu gerçekleştirerek gereksinimlerini ve en başta ruhsal ve sosyal gereksinimlerini üst noktada doyummuş bireyler oluşturmaktadır.

Fromm bu çalışmasıyla bir toplumun sosyal sermayesini sadece siyasi, ekonomik ya da sosyal unsurlarla açıklamaz, aynı şekilde bu terimi sosyal psikolojik bir zeminde değerlendirerek, toplumsal sağlık ya da “sağlıklı toplum” modelinden hareketle insan ilişkilerini de değerlendirmenin önemini sergiliyor..

Yetkeci (otoriter ve veya despotik) tapınma biçimlerinin dinde, siyasette ve toplumdaki örneklerinin tarihsel ve sosyal psikolojik nedenlerinin izlerini arkeolojik bir kazı titizliği ile sürdürdüğü bu çalışmasında Fromm, insanların ihtiyaçlarının karşılanmasının sağlıklı bir toplum üretmedeki etkisini de göstermektedir. Aslında bu vurgusuyla Fromm, bir toplumun en büyük sosyal sermayesinin bu sağlıklılık hali olduğuna da işaret etmektedir. Ancak bu sağlıklılık halinin bir toplumda ne tür bazı özelliklerle ilgili olduğunu detaylı bir şekilde ve bazı noktaları başlıklandırarak ortaya koymak çok daha önemli hale gelmektedir (Fromm,1982: 259-262).

Fromm’a göre insanların gereksinimlerini sadece bedensel olarak tespit etmek sağlıksız bir toplum inşa etmenin ilk adımıdır. Cinsel devrim, alkoliklik veya insanın sadece hedonist temelli bir takım ihtiyaçlarını karşılamak üzere organize edilmiş bir toplum sağlıksız bir toplumdur.

Fromm, 20. yüzyılın üretim anlayışı, sadece bu bedensel ihtiyaçları doyumaya, iktisadi oluşum ve organizasyonlarını da sadece üretimin rasyonel ve katı işbölümü ile sağladığı için sağlıksız toplum ve onun sonucu olarak sağlıksız ilişkiler, kurumlar üretmiştir. Bu durum, ürettiğine yabancılaşan yaşamsal varoluş gerekçesi olarak sadece bedensel gereksinimlerine bağlı bir toplumun üremesine neden olmuştur.

Sosyal sermaye olgusu bir kez ele geçtikten sonra bir daha yok olmayan sihirli bir iksir değildir. Gereken ortamı bulamadığında çar çabuk ortaldan yok olarak sırta kadem basabilir. Bunun en güzel örneği yukarıda işaret ettiğimiz gibi sahip oldukları sosyal sermaye du-

rumları ile Tocqueville’i kendilerine hayran bırakmış olan Amerikan deneyiminin bugün için hızlı bir erime sürecine girmiş olmasıdır.

Geçmişte sosyal sermaye değerlerini en üst düzeyde kullanabilmiş olan ABD gibi liberal toplumların, sosyal sermayenin önemli düşmanlarından olan bireyciliğin bir sonucu olarak toplumu zayıflatan atomizme de son derece açık oldukları bir gerçektir. Bu nedendir ki ABD’yi bir endüstri devi olarak dünya lideri yapan zeminin en önemli unsuru olan güven ve toplumsal alışkanlıklar son dönemlerde önemli ölçüde erozyona uğramıştır.

Fransa’da bir zamanlar çok canlı bir konumda bulunan sivil toplum, daha sonraları aşırı merkezîyetçi bir devlet yönetimi sayesinde zayıflatılmıştır. Bu da göstermektedir ki toplumlar zaman içinde sahip oldukları sosyal sermayelerini yitirmektedirler (Fukuyama, 2000’den akt. Şan, 2006: 124). Bu konuya dikkat çeken Fromm, 1940-1950 yılları arasını temel alan bazı araştırma sonuçlarını istatistikî veriler eşliğinde yorumlarken bu sağlıksızlığın ABD ve Avrupa ülkelerine yansıyan olumsuz yönlerini göstermektedir. Buna göre bu bölgelerdeki intihar ve şiddet olaylarının boşanma ve taciz olaylarının karşılaştırmalı yorumları ortaya konduğunda ortaya çıkan ABD ve Avrupa ülkeleri panoraması korkunç bir sağlıksız toplum portresi ortaya koymaktadır.

Fromm’a göre bu sağlıksız gidişatı engellemek ve sağlıklı toplum inşa etmek “dayanışma, ruhsal ihtiyaçlara, sevgiye, güvene ve merhamete dayalı, paylaşımına açık bir toplum” inşa edebilmek için izlenecek yol bellidir ki bu saydığı kavram ve gereksinimler “sosyal sermaye” literatürünün oldukça önemsedığı unsurlardır. Fromm, bu yolu insan doğasını ve varoluş amacını tanımak olarak özetler (Fromm,1982: 40-42).

Fromm’a göre modern toplumların evrensel bir gelişim süreci vardır. Feodal dönemde insanın cemaatten ayrı bir “ben” ortaya koyması mümkün değildir bu o zamanlarda bir ihtiyaç da değildir. Ancak zamanla insanın doğayı ve diğer canlıları aşma çabasının bilinç düzeyinde evrilmesiyle bir “ben” ortaya koymak gibi varoluşsal bir gereksinimi doğmuştur. İnsan bu gereksinimi şiddetle hissetmeye başladığı dönemlerde artık bir sürü ile hareket edemeyecek duruma gelmiştir. İnsan bu yüzden modern dönemlerde bile kendisini tam olarak ortaya

koyamadığı üretim tüketim sosyal ve siyasi ilişkilerde bile tepkisel olmaya başlamıştır.

Bu durumun yabancılaşma kavramı ile ilişkisini gerek Marks gerekse Durkheim, sosyolojik referanslarla göstermişlerdir. İnsanın bu gelişen bilinç düzeyi insanı artık 17 ve 18. yüzyılın üretimi olan sanayi toplumlarındaki homojenlik üreten, türdeşliği, özdeşliği besleyen iş bölümünün; standardize eylem biçimlerini dayatan ve insanı her şeye ilişki ve üretim biçimlerine yabancılaştıran bu yönlerine karşı tepkisel kılmıştır (Fromm, 1982: 97-99).

Fromm, sağlıklı ve sağlıksız toplum ayrımını yapmaya çalışırken kriterlerini, emeğine yabancılaşmış, sadece özdeşliği, sürü mantalitesini benimseyen toplumlar ile evrensel kardeşliği öne çıkartan, kandaşlığı esas almayan vatandaşların özgürlüğünü, benliğini esas alan toplumlar olarak belirlemiştir. Bu iki kriterden birincisi, geleneksel (feodal) toplumların; ikincisi ise modern toplumların özellikleridir. Bu yüzden, sağlıklı sağlıksız toplum ayrımının da dönemsel, tarihsel ve toplumsal koşullarla belirlendiğini de ekler.

Toplumsal bütünleşmenin ve üretim tüketim ilişkilerinde verimliliğin artırılması çabalarında dinin, toplumun akıl sağlığının ve vicdani birtakım değerlerin önemini vurgulayan Fromm, yabancılaşmanın bir toplumun akıl sağlığını tehdit eden yönlerine dikkat çekerek bu tehdidin zamanla insanlar arası ilişkileri ve diğer iletişim biçimlerini de olumsuz beslediğini, toplumsal bütünleşmeyi bozucu, şiddeti azdıran yönlerini de vurgular. Bu açıdan bakıldığında Fromm aslında “**sosyal sermaye**” açısından iletişimin ve özgürlüğün benlik algısı yüksek bireylerin sağlıklı toplumu kurmadaki etkin işlevine vurgu yapmaktadır.

Fromm, bu vurgusuyla birlikte sağlıksız bir toplumu oluşturan bireyler toplamındaki bu yabancılaşma halinin yaygınlığının bir toplumsal nevroz üretme potansiyeli hakkında da gerekli uyarıları yapmayı ihmal etmemektedir.

Bu uyarılarını daha önce sözü edilen araştırma verileri ile desteklerken ABD, Kanada, Danimarka ve İsviçre gibi refah düzeyi yüksek toplumlardaki intihar ve şiddet olaylarındaki büyük oranları göstererek delillendirir. Bu durumun asıl nedeninin insan ihtiyaçlarını sa-

dece bedensel gereksinimlerle temellendiren modern iktisadi mantığın üretim-tüketim stratejisi olduğunu da defalarca tekrarlar.

Oysa der Fromm; “yapılması gereken, insanın ruhsal gereksinimlerine karşılık gelecek organizasyonlar kurmaktır.” Eğitim, dayanışma duygusu, güven kavramı temelli ve insanların yardımlaşma, iletişim imkanlarını ve duygularını besleyecek zeminler oluşturmaktır. Bunu gerçekleştirirsek ancak sağlıklı bir toplumun temeli atılacaktır (Fromm, 1982: 41).

Sonuç

Sosyal sermaye, toplumun bir arada durma, birlikte iş yapma becerisinin temelinde yatan faktörlerin anlaşılmasına yarayan analitik bir araç olarak, geleneksel toplumdan devşirebileceğimiz, modern toplumda var edebileceğimiz sosyal bütünleşmenin unsurlarını da görmemizi sağlayabilir. Bireyleri, grupları birleştiren ortak ilişkilerin, ağların ve değerlerin sosyal bütünleşmenin olmazsa olmazları olarak sosyal teoride yer almasına katkısı olabilir. Böylece birlik, bütünlük ve karşılıklı dayanışmasını sağlamış sağlıklı bir toplumsal yapıya kavuşmamıza dayanak teşkil edebilir (Şan, Şimsek, 2011: 106).

Dolayısıyla Bourdieu, Coleman ve Putnam gibi sosyal bilimci-lerce geliştirilen “sosyal sermaye” teriminin kavramsallaştırılmasında Erich Fromm’un da “sağlıklı toplum” kitabı dolayımında katkısını görme amaçlı bu çalışmanın ortaya koyduğu en kestirme sonuç; iletişim ağları ve bağlarının varlığı ve sürekliliğinin sağlıklı bir toplumun en büyük gösterenleri olduğudur. Bu yüzden iktisadi bir kavram olarak düşünülen sermaye kavramı sosyal sermaye açısından kültürel, dini ve normatif bir içerik kazanmaya Fromm’la da devam etmektedir.

Buna göre güçlü ve sağlıklı bir toplumun güven, iletişim, dayanışma, karşılıklı sevgi ve değerlerin dolaşımı olmadan ortaya çıkması beklenemez. “Sosyal sermaye olgusunu anlamada, kültürel yaklaşımlar ötesinde, ilişkilere odaklanan ağ düzeneği yaklaşımlarının önemli açılımlar sağlayacağını ifade edebiliriz. Dolayısıyla sosyal sermaye olgusunun açığa çıkartılması unutulmuş insanı değerlerin yeniden gündeme getirilmesi açısından önem taşıdığını” (Şan ve Akyiğit, 2015: 132) bize göstermektedir.

Sosyal sermaye tartışmaları ve çalışmaları artık şunu rahatlıkla göstermektedir ki sosyal bilimin 21. yüzyıldaki yeni yönü artık sadece pozitivist argümanlarca belirlenmemektedir. Weber'in "Protestan ruhu" nasıl "görünmeyen gizli bir el" gibi Adam Smith'in piyasasını belirlediyse toplumların sosyal sermayeleri de o toplumların geleceğini gizli bir güç olarak belirlemeye devam edecektir. Fromm'un dediği gibi "akıl sağlığı yerinde olan" bir toplum ya da kısaca "sağlıklı toplum" bu geleceğin en güçlüsü ve belirleyicisi olacaktır.

Ek: Bir Erich Fromm Biyografisi

Erich Fromm (23 Mart 1900, Frankfurt - 18 Mart 1980), Musevi kökenli Almanya doğumlu Amerikalı ünlü bir psikanalist ve sosyologdur. Ruh bilimine Marksist - Sosyalist ve insancıl yaklaşımın en önemli temsilcilerindedir.

Heidelberg ve Münih Üniversiteleri'nde toplum bilim ve psikanaliz eğitimleri gördü. 1922 yılında Heidelberg Üniversitesi'nde doktora öğrenimini tamamladı. Münih'te ruh hekimliği ve ruh bilim üzerine ek incelemeler yaptıktan sonra, Berlin Psikanaliz Enstitüsü'nde eğitim gördü ve 1931 yılında mezun oldu.

1930'lu yılların başlarında Almanya'da Nazi hareketinin güçlenmesi nedeni ile İsviçre'nin Cenevre şehrine yerleşti. 1933 yılında Chicago Ruh Çözümleme Enstitüsü'nden aldığı davet üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti. 1934 yılında, 1938'e kadar kadrosunda bir uzman olarak görev aldığı Frankfurt Toplumsal Araştırma Enstitüsü ile birlikte New York'a taşındı. Özel çalışmalarını sürdürdü ve Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

1946 yılında William Alonson White Ruh Hekimliği, Ruh Çözümleme ve Ruh Bilim Enstitüsü'nün kurucuları arasında yer aldı. Yale Üniversitesi, New York Üniversitesi Bennington Koleji, Michigan Eyalet Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı.

1949 yılında Meksika Ulusal Özerk Üniversitesi'nden gelen bir profesörlük önerisini kabul etti ve tıp fakültesi lisansüstü bölümünde ruh çözümleme şubesini kurdu, 1965 yılında emekli olana kadar orada çalıştı. Emeklilik yıllarını geçirdiği 1980 yılında İsviçre'de öldü.

Marxist ve sosyalist, insancıl dünya görüşünü benimseyen Fromm, batı kapitalizmi ve Sovyet komünizmini reddetmiştir. Biyofili hipotezine olan katkıları, evrimsel psikoloji konusundaki araştırmalara temel sağlamıştır.

Erich Fromm'un çalışmaları birçok dile çevrilmiştir (wikipedia.org).

ESERLERİ

Özgürlükten Kaçış (1941)

Kendini Savunan İnsan / Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma (1947)

Ruh Çözümleme ve Din (1950)

Unutulmuş Dil (1951)

Sağlıklı Toplum (1955)

Sevme Sanatı (1956)

Sigmund Freud'un Kişiliği ve Etkileri (1959)

Bırakın İnsan Kazansın: Bir Sosyalist Manifesto ve Program 1960

Zen Budizm ve Ruh Çözümleme - D.T. Suzuki ve Richard de Martino ile birlikte (1960)

Marx'ın İnsan Anlayışı (1961)

Yeni Bir İnsan Yeni Bir Toplum (Yanılsama Zincirlerinin Ötesinde) Marx ve Freud'un Kıyaslanması (1962)

Sevginin ve Şiddetin Kaynağı (1964)

Tanrılar Gibi Olacaksınız (1966)

Umut Devrimi (1968)

Meksika Köyünde Toplumsal Karakter - Michael Maccoby ile birlikte (1970)

Ruh Çözümlemeciliğinin Bunalımı: Freud'un Denemeleri, Marx ve Toplumsal Ruh Bilim (1970)

İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri (1973)

Sahip Olmak mı, Olmak mı? (1976)

Kaynakça

- Aydın. Selim, (2001), Milletlerin Kalkınmasında Önemli Güç Kaynağı Sosyal Sermaye, Sızıntı Dergisi, Temmuz, Yıl :23 Sayı :270, İstanbul
- Eser Listesi: [Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Erich_Fromm](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Erich_Fromm) Erişim Tarihi:10-03-2015
- Freud. Sigmund, (2000), Psikanaliz Üzerine, Say. Yayıncılık, İstanbul
- Froomm Biyografisi: [Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Erich_Fromm](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Erich_Fromm), Erişim Tarihi:10-03-2015
- Fromm. Erich, (1982), Sağlıklı Toplum, Çev: Yurdanur Salman ve Zeynep Tanrıseven, Payel Yay. İstanbul
- Field. John, (2008), Sosyal Sermaye, Çev: Bahar Bilgen Bayram Şen, 2. Baskı İbü Yay. İstanbul
- Fukuyama. Francis,(2005), Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yaratılması), Çev: Ahmet Buğdaycı, İş Bankası Yay. 3.Baskı, İstanbul
- Maslow, A. H. (1943). *A Theory of Human Motivation*. Psychological Review, 50, 370-396.
- Putnam, Robert, (1995), “Bowling Alone: America’s Declining Social Capital,” *Journal of Democracy* 6: 1 January, The New York Times, New York.
- Rogers, Carl. (1961). *On Becoming A Person: A Therapist’s View of Psychotherapy*. London.
- Şan, Mustafa Kemal (2006) “Bilgi Toplumuna Geçişte Sosyal Sermayenin Taşıdığı Önem ve Türkiye Gerçeği”, 5. Uluslar Arası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Bildiriler Kitabı, Cilt:1 Sh. 113-140), Kasım, İzmit.
- Şan, Mustafa Kemal (2007) “Sosyal Bilimlerde Yıldızı Yükselen Yeni Bir Kavram: Sosyal Sermaye ve Türkiye”, *Sosyoloji Yazıları I*, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması, Der: M.K. Şan, Kızılelma Yay. İstanbul. S. 282-323.
- Şan, Mustafa Kemal Ve Şimşek, Rıdvan (2011) “Sosyal Sermaye Kavramının Tarihsel ve Sosyolojik Arkapları” *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı 1, ss. 88-110.
- Şan, Mustafa Kemal ve Akyiğit Handan (2015) “ Sosyal Sermaye Tar-

tışmaları Ve Türkiye’de Sosyal Sermayenin Ölçülmesi Sorunu”
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 34,
Ss. 123-134.

Tocqueville, Alexis, (1946), *Democracy in America*, Oxford University Press, London.

Weber, Max, (1930), *The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism*, Trans. by Talcott Parsons, London: Allen & Unwin.